

НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ М. П. ДРАГОМАНОВА

НЕВМЕРЖИЦЬКА Олена Олександрівна

УДК: 378.115.9

**СТУДЕНТСЬКЕ САМОУПРАВЛІННЯ У КОНТЕКСТІ
ДЕМОКРАТИЗАЦІЇ ВИЩОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ**

09.00.10 – філософія освіти

АВТОРЕФЕРАТ
на здобуття наукового ступеня
кандидата філософських наук

Київ – 2009

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана у відділі змісту, філософії та прогнозування вищої освіти Інституту вищої освіти АПН України.

Науковий керівник – доктор філософських наук, професор
Бех Володимир Павлович,
Національний педагогічний університет
імені М.П. Драгоманова, перший проректор.

Офіційні опоненти: доктор філософських наук, професор
Вікторів Віктор Григорович,
Дніпропетровський регіональний інститут державного
управління Національної академії державного
управління при Президентові України, завідувач
кафедри філософії, соціології державного управління;

кандидат філософських наук, доцент
Бойченко Михайло Іванович,
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка, доцент кафедри філософії.

Захист відбудеться 15 травня 2009 року о 14.00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.053.16 Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова за адресою: 01601, м. Київ-30, вул. Пирогова, 9.

З дисертацією можна ознайомитися у бібліотеці Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова за адресою: 01601, м. Київ-30, вул. Пирогова, 9.

Автореферат розісланий 14 квітня 2009 року.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

Н.В. Крохмаль

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми полягає у визнанні того факту, що освіта є провідним чинником сталого людського розвитку, який забезпечує становлення особистості як громадянина і майбутнього фахівця, створює інтелектуальний, духовний та виробничий потенціал інформаційного суспільства. Вища освіта виконує роль індикатора динаміки соціальних процесів і виступає, мовою синергетики, параметром управління суспільним прогресом взагалі. Приєднання України до Болонської конвенції у травні 2005 року визначило розвиток її системи вищої освіти у загальному контексті європейської інтеграції з орієнтацією на фундаментальність загальнолюдських цінностей, а саме: парламентаризм, права людини, права національних меншин, лібералізацію, демократизацію, свободу пересування, обмеження ролі держави в суспільстві та інше, що складає невід'ємні атрибути громадянського суспільства. При цьому українська вища школа стала однією з найбільших у Європі, маючи понад два мільйони студентів.

Демократизація вищої освіти на макрорівні має економічний, соціальний, політичний та ідеологічний виміри, що зумовлюють нові способи світоусвідомлення, здатність особистості та народів до самоорганізації і соціальної відповідальності перед собою і суспільством завдяки освіті. Гостроти проблемі надає й сучасна практика державного управління освітою, яка щодалі бюрократизується, а система місцевого самоврядування виключена з процесу управління регіональною освітою. На мікрорівні також назріла потреба докорінної демократизації галузі освіти, що пов'язана з організацією навчально-виховного процесу і підходами до визначення місця і ролі студента у ньому. Технократична ідеологія, що панує у суспільстві не сприяє переходу від „суб'єкт-об'єктних” до „суб'єкт-суб'єктних” відносин, а це означає, що студенти не готові до самостійного мислення і прийняття власних управлінських рішень.

Проблемна ситуація дослідження полягає у тому, що демократизація національної системи в контексті Болонського процесу вимагає широкого залучення якісно нової системи чинників до управління навчально-виховним процесом, у якому головним суб'єктом мають стати студенти та їх органи самоуправління, у той час, як ще у недалекому минулому вона регулювалась переважно за рахунок гіперболізації ідеологічного чинника з широким використанням низки заходів технократичного та насильницького примусу до учасників освітянського процесу.

Ступінь наукової розробки проблеми демократизації сфери освіти визначити достатньо проблематично, оскільки, з одного боку, її у такій постановці ніхто ще не вивчав, а, з другого, – є достатньо багато напрацювань, що досить ґрунтовно висвітлюють її різні аспекти. Так, наприклад, протягом історії до ідеї демократії, заснованої на принципах свободи і рівності, зверталися кращі представники людства, збагачуючи і розвиваючи це поняття:

Перікл (Давня Греція), Б. Спіноза (Нідерланди, XVII ст.), Ж.-Ж. Руссо (Франція, XVIII ст.), Т. Джефферсон (США, XVIII ст.), І. Франко (Україна, кінець XIX – початок XX ст.), В. Гавел (Чехія, XX ст.), А. Сахаров (Росія, XX ст.) та ін. Багато хто з них (наприклад, А. Токвіль) акцентували увагу на необхідності „вчитися демократії”. Найрізноманітніші аспекти сучасного соціального розвитку висвітлюються в працях таких відомих закордонних вчених, як: Д. Келлнер, Р. Рорті, П. Фейєрабенд (США), З. Бауман, К. Дейвіс, А. Хеллер (Великобританія), К.-О. Аппель, У. Бек, Б. Гройс, А. Копф, Ю. Габермас, Ф. Хіппель (Німеччина), Е. Агаці, Ю. Бохенський, Г. Люббе (Швейцарія), Р. Гароді, Ж. Дерріда, А. Котта, П. Ланс (Франція), І. Пригожин, І. Стенгерс (Бельгія), У. Хіммельstrand (Швеція).

Інформаційне суспільство і суспільство знань, що впливає з нього, досліджується в роботах: В. Андрущенко, В. Беха, Г. Волинка, В. Горбатенка, М. Згуровського, В. Кременя, В. Ляха, М. Михальченка, Л. Мельника, В. Пазенка, М. Поповича, Ю. Римаренка, М. Степики, Р. Абдєєва, С. Вартанова, В. Іноземцева, В. Когана, М. Моїсєєва, О. Панаріна, Ш. Ейзенштадта, Ю. Яковца.

Сутність, зміст, функції і форма освіти аналізуються у працях таких дослідників, як: В. Андрущенко, В. Бех, В. Біблер, Б. Бетінас, Г. Волинка, В. Галузинський, Б. Гершунський, Л. Горбунова, М. Згуровський, І. Зязюн, І. Кантор, К. Корсак, Л. Коган, В. Кудін, В. Лутай, М. Михальченко, Г. Овчинников, П. Підкасистий, І. Підласий, В. Рuzін, С. Русова, Л. Сохань, Н. Скотна, В. Скотний, М. Шелер, Ф. Шефлер, В. Шинкарук, П. Хортон та ін.

Управлінню діяльністю закладів освіти присвячені праці: С. Бутівщенка, В. Воловича, І. Гавриленка, В. Гамаюнова, Б. Гершунського, М. Дарманського, Г. Дмитренка, О. Долженка, Г. Єльнікової, С. Жарої, В. Казміренко, Л. Карамушки, М. Кириченко, В. Князева, Н. Колісніченка, Н. Коломенського, В. Кременя, В. Крижка, Г. Клімової, В. Лугового, М. Лукашевича, С. Майбороди, В. Маслова, С. Ніколаєнка, Л. Орбан-Лембрик, Є. Павлютенкова, Л. Прокопенка, Л. Семененко, О. Скідіна, М. Туленкова, Т. Шамової, А. Фурмана, О. Якуби.

Разом з тим, незважаючи на досить помітний доробок наукових публікацій, не всі аспекти процесу демократизації освіти студентської молоді висвітлені в них достатньо повно.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження є складовою колективної теми Інституту вищої освіти АПН України відділу змісту, філософії та прогнозування вищої освіти „Філософія і методологія розвитку вищої освіти України в контексті євроінтеграційних процесів” (РК №.0106U002009). Тема дисертаційного дослідження затверджена на засіданні Вченої ради Інституту вищої освіти АПН України (протокол № 2 від 10 березня 2005 року).

Мета дослідження полягає у розробці концептуального підходу до демократизації системи вищої освіти України в умовах розбудови системи студентського самоуправління (самоврядування) у просторі ВНЗ.

Завдання дослідження:

- уточнити головний концепт дослідження – „демократизація вищої освіти”;
- обґрунтувати принципи, методи та категоріальний апарат дослідження;
- розкрити активне прагнення студентів до самоорганізації свого життя і гуманізації змісту як підстави демократизації вищої освіти;
- дослідити делегування владних повноважень від ректорату ВНЗ до системи студентського самоврядування як головну умову демократизації вищої освіти;
- подати свободу особистості як критерій оцінки якості процесу демократизації системи вищої освіти;
- визначити напрями та шляхи поглиблення демократизації системи вищої освіти України в умовах становлення суспільства знань.

Об’єкт дослідження – суспільство як цілісна система, що здатна до спонтанної самоорганізації і саморегуляції.

Предмет дослідження – студентське самоуправління як чинник демократизації вищої освіти України у контексті європейських інтеграційних процесів.

Методологічну базу дослідження здійснено за допомогою діалектичного, історичного, герменевтичного, порівняльного та структурно-функціонального методів. Використання зазначених методів у взаємозв’язку та взаємодії дало змогу виявити ключові суперечності та причинно-наслідковий зв’язок досліджуваних проблем, чинники і умови їх розв’язання, а також здійснити на цій основі відповідний прогноз розвитку ситуації на майбутнє. У роботі також широко використовуються наступні методи: аналізу і синтезу, порівняльного аналізу, формалізації, ідеалізації, рух від абстрактного до конкретного та ін. В основу дослідження демократизації національної системи вищої освіти покладені принципи всезагального зв’язку і розвитку, науковості, цілісності, історизму, соціальної зумовленості, єдності загальнолюдського і національного, теорії і практики, навчання і виховання.

Наукова новизна отриманих результатів полягає у розробці цілісної концепції механізму демократизації управління вищим навчальним закладом шляхом делегування частини владних повноважень від органу адміністративного управління – ректорату ВНЗ – на рівень органів студентського самоврядування у сфері прийняття управлінських рішень щодо навчально-виховної діяльності, що веде до з’ясування генезису аутопоезису соціального організму навчальної форми, тобто того, що робить її самовідтворювальною і саморегулюючою соціальною цілісністю. Ця новизна конкретизується положеннями, що виносяться на захист:

Вперше:

- доведена наявність у процесі поглиблення демократичних засад управління ВНЗ трьох підпроцесів, саморозгортання яких утворює відносно

самостійні етапи, що забезпечують породження ціннісно-сислової детермінації управління навчальним закладом: перший – з’являється у ході самоорганізації об’єкта управління за рахунок педагогічного менеджменту і самоуправління особистості, як наслідок впливу семантичного матеріалу, що утримує у собі зміст освіти; другий – відтворює тиск корпоративного ціннісно-сислового і нормативного поля ВНЗ, що використовується освітнім менеджментом як інструментарій управління поведінкою майбутніх фахівців у сфері навчально-виховного процесу; третій – формується на основі інтеграції впливів підстави/органів студентського самоврядування і умов/управлінської діяльності ректорату з виникненням функціональних структури – гомеостату.

Набуло подальшого розвитку:

– ідея використання управлінського циклу як процесу-посередника або медіатора, у якому «стикуються» організаційні зусилля ректорату ВНЗ і органів студентського самоврядування, що намагаються упорядкувати у організаційному відношенні навчально-виховну діяльність і формалізується місце і роль кожного з учасників цієї взаємодії, що теоретично доводить принципову можливість переходу освітянської галузі у режим функціонування за принципом „суб’єкт-суб’єктних” відносин;

– ідея інтегральної сутності процесу демократизації вищої освіти, що на рівні активності особистості та студентських колективів проявляє себе як самоорганізація; у вимірі умов вона заявляє про себе дією цілеспрямованого управління/раціональною регуляцією поведінки студентства з боку ректорату; на інтегративному рівні виходить назовні як саморегуляція життєдіяльності колективу ВНЗ на основі ціннісно-сислової детермінації;

– уявлення про зміст процесу демократизації вищої освіти, який у підставі під тиском сислової детермінанти являє собою сукупність стохастичних підпроцесів, заснованих на позасвідомому впливі ідей/сенсів та інших логічних структур на особистість; у просторі ВНЗ він постав як цілеспрямований процес залучення студентства до реалізації певних функцій, що входять до управлінського циклу, шляхом делегування частини владних повноважень з рівня адміністративного управління (ректорату) ВНЗ на рівень системи студентського самоврядування, що робить його співучасником цілераціонального управління навчально-виховним процесом; назовні він виходить як динамічно пульсуюча взаємодія ректорату і студентського самоврядування – з одного боку, а з другого – як організаційна самодіяльність студентства, що матеріалізуються специфічним морфологічним продуктом – гомеостатом/органом саморегуляції навчальної форми;

– вивчення взаємозв’язку форм процесу демократизації управління навчальним закладом на різних рівнях структури соціального організму ВНЗ, а саме: у структурі підстави – педагогічного менеджменту, самоуправління особистості, у тому числі тайм- і лайф-менеджменту; у структурі внутрішніх

умов – системи освітянського менеджменту; в організаційному просторі ВНЗ – системи саморегуляції ВНЗ як цілісної соціальної системи;

– обґрунтування критеріальної бази для оцінки якості процесу демократизації вищої освіти, оскільки у просторі самоорганізаційних зусиль таким мірилом є формування організаційної свідомості майбутніх фахівців; у площині умов – це кількість переданих під юрисдикцію системи студентського самоврядування напрямів навчально-виховної роботи у навчальному закладі або відсотків, прийнятих органами студентського самоврядування управлінських рішень; в інтегративному вимірі – це організаційна свобода особистості освітянина у суспільстві.

Теоретичне значення дослідження полягає у експлікації демократизації управління навчально-виховною діяльністю у ВНЗ, оскільки: по-перше, студентство здатне до самоорганізації завдяки чинникам об'єктивного і суб'єктивного походження; по-друге, даний процес диференційований на три специфічних підпроцеси: самоорганізації, регулювання і саморегуляції; по-третє, кожен із складових процесів висвітлений з точки зору його сутності – змісту – форм – критерію зрілості – продукту, що він породжує – мультиплікаційного ефекту; по-четверте, пояснює генезис ціннісно-сислової детермінації управління навчальним закладом; по-п'яте, розкриває походження і технологію пульсації соціального організму навчальної форми; по-шосте, вводить у дослідницьке поле сучасної філософії освіти організаційну свідомість і організаційну свободу особистості як критерії якості демократизації сфери вищої освіти; по-сьоме, забезпечує низку інших наук, наприклад, соціологію освіти, соціологію управління, політологію, теорію управління, педагогіку, педагогічний і освітянський менеджмент евристичними моделями та алгоритмами аналізу процесу демократизації вищої освіти.

Практичне значення дисертаційної роботи полягає в тому, що її висновки мають цінність для подальшого дослідження окремих складових процесу демократизації і можуть використовуватися державними службовцями, філософами, економістами, правознавцями, політологами, культурологами у практичному керівництві галузю освіти і навчальними закладами різного типу.

Результати дослідження можуть бути використані у процесі викладання таких дисциплін і курсів у системі вищої освіти, як: „Соціальна філософія”, „Філософія освіти”, „Соціологія освіти”, „Соціологія управління”, „Соціальне управління”, „Управління навчальними закладами”, „Адміністративний менеджмент у галузі освіти”, „Моніторинг якості освіти”, „Вища освіти України і Болонський процес”, а також слугувати імперативами у висвітленні сучасних проблем управління навчальними закладами, менеджменту освіти, системного аналізу різних складових навчально-виховного процесу, що модернізується на засадах Болонського процесу тощо.

Апробація результатів роботи. Основні положення і висновки дослідження обговорювались на засіданні відділу змісту, філософії та

прогнозування вищої освіти Інституту вищої освіти АПН України, на ряді науково-практичних конференцій, а саме: Міжнародному конгресі – IV Слов'янські педагогічні читання „Розвиток особистості в полікультурному освітньому просторі” (Черкаси, 2005); Міжнародній науково-практичній конференції „Вища освіта України у контексті інтеграції до Європейського освітнього простору: моніторинг якості освіти” (Київ, 2006); II Міжнародній науково-практичній конференції „Вища освіта України у контексті інтеграції до Європейського освітнього простору: моніторинг якості освіти” (Київ, 2007); Міжнародній науково-теоретичній конференції „Лівобережна Україна у Всеукраїнському філософсько-культурному вимірі” (присвячується пам'яті Володимира Шевченка) (Київ, 2007); Міжнародному науково-практичному семінарі „Інноваційна освіта для XXI століття” (Київ, 2007).

Публікації. Основні висновки дисертації викладено у 5 наукових публікаціях, 5 з яких містяться у фахових виданнях ВАК України.

Структура та обсяг роботи. Логіка концепції дисертації зумовила послідовність подання матеріалу. Робота складається зі вступу, трьох розділів, поділених на 6 підрозділів, висновків, списку використаних джерел (237 позицій) та 1 додатку (на 13 сторінках). Обсяг роботи – 226 сторінок, основна частина дисертації – 193 сторінки.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У „**Вступі**” обґрунтовано актуальність і доцільність наукового пошуку, розкрито стан наукової розробки проблеми, визначені методологічні основи роботи, сформульовані проблемна ситуація, мета і завдання дослідження.

У першому розділі – „**ІСТОРИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ДЕМОКРАТИЗАЦІЇ ВИЩОЇ ОСВІТИ ПРОТЯГОМ ХХ СТОЛІТТЯ**” – аналізуються основні поняття дослідження та його методологічний інструментарій.

У підрозділі 1.1. „**Демократизація вищої освіти**” як головний концепт дослідження” висвітлюється провідна суперечність, що складає його предмет. Під складовою „демократизація вищої освіти” розглядається процес залучення майбутніх фахівців до участі студентів в управлінні ВНЗ. При цьому зазначено, що із Законів України, Указів Президента України, Державної програми з освіти управління освітою чинник управління „випадає”. Лише у „Концепції державної програми розвитку освіти в Україні на 2006-2010 роки” записано, що „демократія в освіті передбачає посилення ролі органів місцевого самоврядування, активізацію участі професійних і громадських організацій у навчально-виховній, науково-методичній, підприємницькій діяльності навчальних закладів, прогнозуванні їх розвитку, оцінюванні якості освітніх послуг”. Виходячи з літератури, визначається сенс поняття „освіта”, як процес і результат завершеного професійного навчання. Метою освіти є всебічний

розвиток людини як особистості та найвищої цінності суспільства, розвиток її талантів, розумових і фізичних здібностей, виховання високих моральних якостей, формування громадян, здатних до свідомого суспільного вибору, збагачення на цій основі інтелектуального, творчого, культурного потенціалу народу, підвищення освітнього рівня народу, забезпечення народного господарства кваліфікованими фахівцями. Термін „демократизація вищої освіти” – це цілеспрямований процес залучення контингенту студентів і викладачів до сумісної творчості у галузі підготовки й перепідготовки професійних кадрів для країни, а його зміст аналізується як процес децентралізації ряду владних функцій і повноважень від вищих органів управління нижчим, перехід від державного до державно-громадського управління вищою освітою та роздержавлення системи освіти. Сутністю влади є підкорення одного суб’єкта іншому, тому головний її принцип: командування. Зміст влади як специфічної комунікації, формою прояву якої є самоорганізація, регуляція та саморегуляція поведінки членів ВНЗ, розглядається не як сам по собі субстрат влади, а як його внутрішній стан, сукупність процесів, що характеризують взаємодію утворюючих єдиний освітянський простір Європи елементів, як процес локалізації освітньої взаємодії людей у просторі та циклізації у часі.

Підрозділ 1.2. „**Принципи, методи та категоріальний апарат дослідження**” присвячено складанню механізму вивчення предмета роботи. Формуючи стратегію у сфері методологічного забезпечення теоретичного аналізу підстави і умов освіти у соціальному просторі ВНЗ, автор визначає свій погляд на природу явища демократизації вищої освіти, опрацьовує інструментальну базу дослідження, основою якої є концепція плюралістичності принципів та методів пізнання, а саме: діалектичний загальнофілософський метод, поєднаний з методологічними доробками синергетики. Для пояснення процесів самоорганізації, регуляції/управління і саморегуляції ВНЗ як соціальної системи в дослідженні використані принципи матеріальної єдності світу; загального розвитку; цілісності; всебічності; об’єктивності, онтологічної і функціональної єдності соціальних систем; єдності теорії і практики тощо, що доповнюються принципами нелінійного детермінізму, непередбачуваності, нетелеологічності, мультикаузальності, незворотності, варіативності тощо. В основу історичного аналізу саморозгортання освітніх систем покладено принцип історизму (пов’язаний з ідеєю розвитку), за допомогою якого автор відтворює їх існування в різних формах і на різних континентах, у різні часи. В роботі були використані такі методи: дедукції, моделювання, абстрагування, аксіоматичний, аналізу та синтезу, системний, формалізації, ідеалізації, історичний, порівняння та ін. Крім принципів та методів, автор оперує набором категорій: до першої групи належать категорії діалектики, що утворюють алгоритм аналізу предмету дослідження: сутність, зміст, форма, критерій якості демократизації вищої освіти, медіатор, процес прийняття управлінських

рішень, як процес – посередник; другу групу понять складають категорії, що характеризують самоорганізацію студентства, а саме: суб'єкт, свідомість, самоорганізація, педагогічний менеджмент, самоуправління, самоменеджмент, тайм- і лайф-менеджмент, гемеорез; до третьої групи понять віднесені категорії, що системно подають управління ВНЗ: ректорат, освітній менеджмент, органи студентського самоврядування, влада, управлінський цикл, делегування функцій, стиль управління, гомеостаз; до четвертої групи включені поняття, завдяки яким вибудовується інтегративний образ процесу демократизації вищої освіти: саморегуляція, ціннісно-смілова детермінація, динамічна взаємодія, пульсація, соціальний організм ВНЗ, організаційна свобода особистості, самовідтворення, аутопоезис, гомеостат.

Розділ 2 – **„ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ДЕМОКРАТИЗАЦІЇ ВІТЧИЗНЯНОЇ ВИЩОЇ ОСВІТИ В УМОВАХ СТАНОВЛЕННЯ СУСПІЛЬСТВА ЗНАНЬ”** – висвітлює основні характеристики процесів і продуктів демократизації сфери освіти на основі саморозгортання підстави – студентства і умов як професійної діяльності менеджерів освіти з їх наступною інтеграцією у ціннісно-смісловому полі ВНЗ, подається їх стан у сучасній Україні.

У підрозділі 2.1. **„Студентство як внутрішній чинник або підстава демократизації вищої освіти”** аналізується іманентний владний потенціал галузі вищої освіти та можливість його самостійного використання студентством для вирішення життєво важливих проблем під час навчання. Зазначено, що енергетику для цього процесу суб'єкт бере з *ціннісно-смілового поля* вищої професійної освіти. З'ясовуючи сутність демократизації вищої освіти у просторі самої освіти, автор виходить на розуміння того, що ціннісно-смілове поле соціуму керує поведінкою особистості. Воно не тільки організує повсякденну поведінку майбутнього фахівця, а й спрямовує його подальший професійний розвиток. Це відбувається завдяки наявності у людини двох видів механізмів кратологічної дії: один з них – це механізм культури, що використовується як засіб управління поведінкою особистості цінності і стало працює у формі освітянських традицій, а інший – власне освітянський, тобто той, що у якості засобу впливу/тиску на людину використовує енергетику смислу/знання. Студентство у даному випадку опирається на архетипний і інформаційно-знаковий рівні регуляції своєї поведінки, залишаючи нормативний інструментарій адміністративному управлінню, яким переважно користуються менеджери освіти. Для цього у структурі організму людини є низка механізмів, що обслуговують її поведінку в освіті, наприклад, породження смислу: замкнення життєвих відносин, індукцію смислу, ідентифікація, інсайт, зіткнення смислів, надання смислу, самоактуалізації, самовизначення, самореалізації. Функціональний аналіз довів, що цей вид детермінації проявляється у поведінці людини як смілова регуляція. Автор подає форми демократизації, до яких відносить: педагогічний менеджмент, особистісне самоуправління або самоменеджмент з його різновидами у вигляді

тайм-менеджменту і лайф-менеджменту. Процес самоорганізації студентства веде до формування морфологічного органу – системи студентського самоврядування, що забезпечує всеосяжність і сталість реалізації функцій управління у межах ВНЗ і галузі освіти. На відміну від особистісного самоуправління, воно є колективною формою прийняття студентством управлінських рішень з власними атрибутивними рисами, місцем, роллю, принципами дії, станом і перспективами у сучасному ВНЗ. У роботі аргументовано доводиться, що організаційна свідомість є критерієм ефективності цього процесу. Її сутність полягає у відображенні та осмисленні процесу внутрішнього упорядкування соціальних систем, узгодженості взаємодії більш-менш диференційованих та автономних частин цілого, що обумовлена його внутрішньою архітектонікою. Вона виходить назовні як індивідуальна організаційна культура, що підвищує їх конкурентоспроможність на ринку праці.

У підрозділі 2.2. – **„Делегування владних повноважень ректорату ВНЗ студентському самоврядуванню як умова демократизації вищої освіти”** – автор зазначає, що сутність демократизації вищої освіти у горизонті навчально-виховної діяльності полягає у делегуванні частини повноважень органу адміністративного управління навчальним підрозділом, що формально закріплені за ним статутом ВНЗ та наказами Міністерства освіти і науки України. Зміст цього процесу аналізується на рівні процесу прийняття управлінських рішень, але його можна простежити й на рівні розподілу функцій управління. Це є можливим, оскільки тут мова йде про функціональну і морфологічну форми явища демократизації. На основі аналізу елементної бази управлінського циклу автор пропонує делегувати студентству комплексні функції, а саме: планування навчально-виховної діяльності; організацію навчально-виховної роботи (включає мотивацію, координацію, безпосередньо організацію та регулювання); моніторинг стану навчально-виховного процесу або контроль виконаної роботи (включає аналіз, контроль і оцінку, що слід сприймати як зворотний зв'язок в управлінні навчально-виховним процесом). Провідною формою демократизації вищої освіти тут є освітній менеджмент, завдяки якому здійснюється цілераціональне управління ВНЗ і реалізується освітня політика держави. Міра залучення студентства до її реалізації залежить від того, яка парадигма освіти домінує в світі. У сучасному просторі освіти перспективною є, на думку автора, особистісно-орієнтована парадигма освіти. Її основою є суб'єкт-суб'єктна взаємодія учителя й учня, що забезпечує трансформацію об'єктивності змісту освіти в суб'єктивні смислові ціннісні погляди і переконання. У роботі розглядається низка внутрішніх і зовнішніх умов впливу на делегування владних повноважень студентству. Внутрішні умови створює: по-перше, стиль управління, що культивується вищим керівництвом ВНЗ, а по-друге, спрямованість та зміст корпоративної культури, що багато у чому також залежить від особистих рис першого керівника –

ректора ВНЗ і ментальності професорсько-викладацького складу. До зовнішніх умов відносяться, перш за все, провідна політична ідеологія, навколо якої сформувалась більшість у парламенті, по-друге – тип політичної системи, по-третє – ідеологія державотворення, по-четверте – міра розвиненості громадянського суспільства, по-п'яте – наявність так званих демократичних вольностей, що для сучасних вітчизняних ВНЗ трансформується у набуття ними статусу автономних. Провідним чинником тут є перехід від жорстко бюрократизованого державного управління до державно-громадського управління ВНЗ. Критерієм ефективності передачі влади на рівень студентського самоврядування слід вважати, на думку автора, міру залучення його до прийняття управлінських рішень у ВНЗ. При цьому якісний вимір пов'язується з напрямками навчально-виховної діяльності, що віддані на відкуп системі студентського самоврядування. На відміну від цього кількісний показник враховує відсоток управлінських рішень, що приймаються системою студентського самоврядування окремо та разом з адміністрацією ВНЗ.

Розділ 3 – **„ПРАКСЕОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ДЕМОКРАТИЗАЦІЇ ВІТЧИЗНЯНОЇ ВИЩОЇ ОСВІТИ В УМОВАХ СТАНОВЛЕННЯ СУСПІЛЬСТВА ЗНАНЬ”** – присвячений обґрунтуванню критерію для оцінки стану процесу демократизації освіти в Україні та світі.

У підрозділі 3.1. – **„Організаційна свобода особистості освітянина як комплексний критерій якості демократизації системи вищої освіти”** – подаються результати інтегративної взаємодії усіх складових запропонованого автором алгоритму аналізу предмета даного дослідження. Метою тут є завершення теоретичної рефлексії демократизації вищої освіти з виходом на критерій якості цього процесу у ході інтеграції самоорганізаційних і регуляційних засад. Сутність демократизації управління ВНЗ пропонується вважати динамічний процес співтворчості студентів і викладачів, під час якого формуються базис фахових знань, свідомість і мораль перших, а другі постійно складають іспити на звання вільних та незалежних громадян. Зміст процесу демократизації вищої освіти ускладнюється, оскільки у підставі функціонує сукупність стохастичних процесів, заснованих на позасвідомому впливі архетипів та ідей на інтелектуальну сферу особистості, а на рівні нормативної поведінки цілеспрямовано працює орган адміністративного управління навчальним закладом. Інтегруючись між собою, вони доводять взаємодію до динамічного, пульсуючого, циклічного характеру, що веде до становлення системи саморегуляції ВНЗ. Встановлено, що ціннісна компонента об'єктивно визначає не тільки поведінку персоналу навчального закладу, а й породжує корпоративну нормативну систему. Сміслова компонента, в свою чергу, на основі смислового ядра структури особистості, що має трирівневу спонукальну систему смислопородження, смислоусвідомлення й смислобудівництва, назовні виходить як мотив діяльності людини. Форма процесу демократизації вищої освіти також переживає певні метаморфози. Виною цьому є інтеграція

управлінських дій усіх учасників освітянського процесу. З одного боку, – це педагогічний менеджмент, індивідуальне самоуправління особистості, у тому числі тайм- і лайф-менеджмент, а також його колективна форма – система студентського самоврядування, з їх м'яким впливом на свідомість особистості, а з другого – жорсткий освітянський менеджмент з делегуванням частини повноважень системі студентського самоврядування шляхом широкого використання педагогічних традицій, ритуалів, притаманних освітній сфері ВНЗ. Виникає системний ефект – саморегуляційна діяльність трудового колективу закладу освіти за принципом сталого розвитку ВНЗ, як аутопоезисної системи, за допомогою специфічного функціонального органу – гомеостату. Причиною появи такої структури є розшарування інформації на директивну і виконавчу. Критерій процесу демократизації вищої освіти подається автором на основі інтеграції організаційної свідомості особистості, з одного боку, а з другого – міру передачі напрямів навчально-виховної діяльності під юрисдикцію органів студентського самоврядування при збереженні контрольної функції за ректоратом ВНЗ у якісному вимірі і процент прийнятих управлінських рішень у царині навчально-виховної діяльності самостійно або разом з ректоратом ВНЗ у кількісному вимірі. Мірилом якості демократизації вищої професійної освіти є організаційна свобода особистості освітянина у просторі освіти будь-якого типу суспільства. Мультиплікаційний ефект тут великий, оскільки завершується морфогенез соціального тіла ВНЗ і воно набуває властивостей аутопоезису, тобто самовідтворення з одночасним необмеженим розвитком соціальної системи на основі ціннісно-сислової детермінації поведінки особистості. Специфіка самовідтворення соціального організму ВНЗ полягає в тому, що тригерним механізмом, що призводить до резонансу макро- і мегарівнів, виступає *символ*, інтегративне значення якого нам ще не до кінця відоме.

У підрозділі 3.2. – **„Напрями та шляхи поглиблення демократизації системи вищої освіти України в умовах становлення суспільства знань”** – на основі побудованої моделі процесу демократизації вищої освіти комплексно оцінюється стан справ в Україні і вносяться пропозиції щодо його покращення. А саме зазначається, що існує два напрями оптимізації: теоретичний і практичний, а шляхів – багато, оскільки до цього відноситься будь-який крок, направлений на посилення демократичної тенденції у сфері вищої освіти. У цьому контексті автор серед теоретичних проблем вирізняє: перш над усе, Україні треба визначитися зі змістом національної ідеї, що лежить в основі демократичного розвитку країни на шляху до Об'єднаної Європи; подолати недостатню рефлексивність проблем демократизації суспільства взагалі і управління освітою конкретно; слабке теоретичне забезпечення освітньої політики держави, управління галуззю освіти і ВНЗ; пропонується теоретично опрацювати співвідношення демократії і лібералізму з метою розробки практичних програм розбудови демократичної освіти в країні; по-новому

поглянути на місце і роль національної держави у розбудові вищої освіти, оскільки нині вона під тиском глобалізаційного процесу поступово втрачає свій вплив не тільки на економічну, але й на гуманітарну сфери; активніше вивчати вплив влади громадянського суспільства на професійну освіту; формалізувати головні риси демократичної вищої освіти.

До гострих практичних проблем, що треба негайно вирішувати, автор відносить подолання застарілих стереотипів, а це означає – треба сформувати інший тип мислення, культури, моралі, знань; однією з головних передумов демократизації є зростання кількості громадян із вищою освітою як носіїв ідеї демократичних змін. Демократизація системи вищої освіти може розпочатися лише після переходу політичної системи до демократичних форм; суб'єкт-об'єктні відносини, що сьогодні є панівними у галузі освіти, за своєю сутністю є антидемократичними – примусове нав'язування волі однієї людини (викладача) колективу студентів. Наявне протиріччя, яке можна вважати головним протиріччям демократизації освіти.

За оцінкою колегії МОН України (2007) системі управління освітою притаманні риси жорсткого адміністрування, що виявляється у застосуванні стандартних адміністративних схем, за яких домінують функцією управлінської діяльності є контроль; незбалансованість функцій регіональних органів управління освітою, зокрема, в частині розмежування інспекторських та експертних функцій; недостатній вплив громадських організацій на прийняття управлінських рішень; відсутність мережі інституцій, які готували б високопрофесійних керівників.

Зазначається, що на мікрорівні в Україні студентське самоврядування знаходиться у більшості ВНЗ у незадовільному стані. Це – по-перше, надто мала представленість студентства у керівних органах ВНЗ, виявляється, що лише у 2% ВНЗ вони складають 21%, а у 52% ВНЗ їх представленість – всього 5%; по-друге, студентське самоврядування не має сталої морфологічної структури, на елементи якої можна формально покласти певні функції, що складають механізм розподілу владних повноважень; по-третє, студенти не завжди мають адекватні уявлення про місію, цілі та завдання органів студентського самоврядування, не знають, чим вони опікуються у навчальних закладах, не знайомі з їх діяльністю та керівниками; по-четверте, існує проблема законодавчого закріплення необхідних прав та повноважень органів студентського самоврядування; по-п'яте, дія активістів не вмотивована і не профінансована належним чином; по-шосте, студентський загальний сьогодні відчуває нагальну потребу в навчанні та професійних тренінгах з інституалізації органів студентського самоврядування, їхнього менеджменту, навчанні написання й реалізації проектів можливостей фандрайзингу, співпраці з партнерами та комунікаційних методик тощо; по-сьоме, проблемою сьогодні є відсутність достатньої кількості необхідних методичних матеріалів, довідників з питань студентського самоврядування, різноманітних ресурсних центрів, де

можна було б отримати необхідну інформацію; по-восьме, більшість студентських парламентів та рад на сьогоднішній день є своєрідними придатками до адміністрації ВНЗ.

ВИСНОВКИ

У висновках формулюються теоретичні підсумки дисертаційного дослідження, пропонуються рекомендації теоретичного, практичного, методологічного характеру, вказуються найперспективніші напрямки подальшої розробки проблеми. Результати дослідження конкретизовані в таких положеннях:

1. Завдяки запропонованій автором матриці філософського аналізу, проблема демократизації вищої освіти у дискурсі розбудови системи студентського самоврядування комплексно досліджувалась у декількох вимірах, а саме: як низка перетворень, що вкладається у алгоритм: сутність – зміст – форма – критерій якості демократизації; як підстава і умови; як суб'єкт і об'єкт адміністративного управління; як самоорганізація, регуляція і саморегуляція; як процес і продукт; як штучна і жива системи; як соціальний організм навчальної форми, що має суттєву надбавку під час функціонування, що подано завдяки мультиплікаційним ефектам демократизації управління навчально-виховною роботою у межах ВНЗ.

Позитивних результатів пошукової роботи було б важко очікувати, якби детально не було обґрунтовано принципи, методи та категоріальний апарат дослідження. До комплексу методологічних засобів автором включено як традиційні принципи та методи, що добре себе зарекомендували у ході дослідження соціальних явищ та систем, так і нетрадиційні, наприклад, синергетику, що формує нові образи і нетрадиційні алгоритми наукового пошуку.

2. Автором обґрунтована несуперечлива концепція демократизації вищої освіти шляхом делегування частини владних повноважень ректорату ВНЗ органам студентського самоврядування на самому глибинному рівні, оскільки процесом-посередником, у якому „збігаються” організаційні дії обох учасників даного процесу, є процес прийняття управлінських рішень. Таким чином, автор доводить гіпотезу про те, що процес демократизації галузі освіти можна ефективно дослідити на підставі процесу прийняття управлінських рішень у царині навчально-виховної діяльності, що складається з двох відносно самостійних чинників: з одного боку – зі студентства, що має здатність до самоорганізації і самоменеджменту, а з другого – ректорату, як органу адміністративного управління ВНЗ, що виконує волю держави та суспільства і спроможний до делегування частки своїх владних повноважень органам студентського самоврядування, кафедрам і провідним викладачам.

3. На основі запропонованого алгоритму аналізу послідовно досліджується процес демократизації у три етапи за чотирма складовими: сутність – зміст – форма – критерій якості процесу демократизації – продукт і мультиплікаційні ефекти.

На першому етапі вивчається здатність студентства, як підстава, для передачі йому частини владних повноважень і з'ясовується, що на розвиток організаційних властивостей особистості позитивно впливає система атрибутивних властивостей людини, оскільки у її структурі формуються відповідні механізми, що обслуговують цей процес, а саме: механізми смислопородження, цілеутворення, самовизначення, самоактуалізації та самореалізації. Формуванню у студента знань, умінь і навичок управління сприяють педагогічний менеджмент, особистісне самоуправління та дві його поширені форми: тайм-менеджмент і лайф-менеджмент.

На другому етапі вивчається головна умова – ректорат ВНЗ як чинник можливості делегування частини повноважень органу адміністративного управління – органам студентського самоврядування, і з'ясовується, що не всі фази управлінського циклу можливо передати студентству. Найбільш реально уже сьогодні залучити органи студентського самоврядування до планування, організації навчально-виховного процесу та включити його у моніторинг якості освіти. Так, закладається технологічна участь системи студентського самоврядування в управлінні навчально-виховною діяльністю у якості сталого зворотного зв'язку, без якого не може ефективно функціонувати управління ВНЗ.

На третьому етапі висвітлюється системність, а значить й достеменність отриманих результатів філософського аналізу. На це прямо вказує те, що саморозгортання підстави супроводжується появою продукту – системи студентського самоврядування і мультиплікаційного ефекту у вигляді гомеорезу ВНЗ; аналіз функціонування системи адміністративного управління також виводить на аналогічні продукти і специфічний ефект (гомеостаз), а послідовний синтез цих двох підпроцесів за алгоритмом сутність – зміст – форма – критерій якості демократизації розкриває якісно нову атрибутивну властивість ВНЗ – саморегуляцію на основі ціннісно-смислової детермінації з виходом на самовідтворення соціальної системи.

4. Під час аналізу реального стану демократизації вищої освіти в Україні у дискурсі розбудови системи студентського самоврядування з'ясовується, що дослідники зіткнулись з принципово новою цариною дослідження галузі філософії освіти, котра манить і лякає своїми глибинами і тонкощами явищ, з якими доводиться мати справу. Тут дійсно є безмежне поле для досліджень філософам, психологам, управлінцям, соціологам, культурологам, нарешті, педагогам. Однак, подана тут концептуальна модель демократизації управління навчально-виховним процесом з виходом на організаційну свободу особистості майбутнього фахівця може бути матрицею і методологічним інструментом для

пізнання глибинних основ розбудови демократизації управління закладами освіти і галуззю освіти в цілому.

**Основні положення дисертаційного дослідження
викладені у таких публікаціях автора:**

1. Невмержицька О.О. Основні протиріччя сучасної вищої освіти та форми їх прояву / О.О.Невмержицька // Гуманітарний вісник Переяслав-Хмельницького державного педагогічного університету імені Григорія Сковороди. Науково-теоретичний збірник. Випуск 6. – Переяслав-Хмельницький, 2005. – С. 238-242.

2. Невмержицька О.О. Порівняння сучасного стану американської, європейської та української систем вищої освіти / О.О.Невмержицька // Практична філософія (науковий журнал). – 2006. – № 1 (№19). – С. 83-87.

3. Невмержицька О.О. До філософії управління вищою освітою і забезпечення її якості: зарубіжний досвід і реалії України // Вища освіта України. - 2004. №3 (13)– С. 24-27.

4. Невмержицька О.О. Тенденції модернізації системи вищої освіти в умовах демократичної трансформації українського суспільства / О.О. Невмержицька // Вища освіта України № 2 (додаток 1). Тематичний випуск „Педагогіка вищої школи: методологія, теорія, технології”. – Т. 2. – Рівне: РДГУ, 2007. – С. 14-17.

5. Невмержицька О.О. Делегування владних повноважень ректоратом ВНЗ студентському самоврядуванню як умова демократизації вищої освіти / О.О.Невмержицька // Вища освіта України – Додаток 3 (т. 7) – 2007 р. – Тематичний випуск „Вища освіта України у контексті інтеграції до європейського освітнього простору: Моніторинг якості освіти”. – С. 404-415.

АНОТАЦІЇ

Невмержицька О. О. Студентське самоуправління у контексті демократизації вищої освіти України. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата філософських наук за спеціальністю 09.00.10 – філософія освіти. – Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова. – Київ, 2009.

Дисертація присвячена системному аналізу процесу демократизації вищої освіти в умовах розбудови системи студентського самоврядування шляхом визначення його місця і ролі у процесі-посереднику або так званому управлінському циклі. Послідовно аналізується самоорганізаційний потенціал студентства як підстави і делегування частини владних повноважень органом

адміністративного управління/ректоратом ВНЗ на рівень органів студентського самоврядування як умови. Аналіз відбувається за алгоритмом – сутність-зміст-форма-критерій якості процесу демократизації – на кожному з цих двох етапів. Особлива увага приділяється системному ефекту, що виникає у ході інтеграції самоорганізації і самоменеджменту студентства і децентралізації влади ректоратом ВНЗ, оскільки тут формується саморегуляція навчальної форми на основі ціннісно-сислової детермінації поведінки членів трудового колективу, з'являється пульсація соціального організму ВНЗ, формується гомеостат як орган саморегуляції цілого. Критерієм цього процесу визнається організаційна свобода особистості, що ґрунтується на її організаційній свідомості. При цьому ґрунтовно висвітлюються продукти і ефекти цього явища: смислова детермінація забезпечує гомеорез, ціннісна – гомеостаз, а разом вони породжують аутопоезис/самовідтворення соціального організму ВНЗ.

Ключові слова: освіта, демократизація, самоорганізація, управління, саморегуляція, делегування повноважень, органи студентського самоуправління, ректорат, ціннісно-сислова детермінація, навчально-виховний процес.

Невмержицкая Е. А. Студенческое самоуправление в контексте демократизации высшего образования Украины. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата философских наук по специальности 09.00.10 – философия образования. – Национальный педагогический университет имени М. П. Драгоманова. – Киев, 2009.

Диссертация посвящена системному анализу процесса демократизации высшего образования в условиях построения системы студенческого самоуправления путем определения его места и роли в процессе – посреднике или так называемом управленческом цикле.

Последовательно анализируется самоорганизационный потенциал студенчества как условие и частичное делегирование властных полномочий органом административного управления/ректоратом вуза на уровень органов студенческого самоуправления в качестве предпосылки.

Анализ осуществляется по алгоритму: суть – содержание – форма – критерий качества процесса демократизации на каждом из этих двух этапах.

На основе предложенного алгоритма анализа последовательно исследуется процесс демократизации в три этапа по четырем составляющим: суть – содержание – форма – критерий качества процесса демократизации – продукт и мультипликационный эффекты.

На первом этапе изучается способность студенчества, как основание, для передачи ему части властных полномочий и выясняется, что на развитие организационных свойств личности положительно влияет система атрибутивных свойств человека, поскольку в ее структуре формируются соответствующие механизмы, которые обслуживают этот процесс, а именно:

механизмы смыслопороджения, целеобразования, самоопределение, самоактуализации и самореализации. Формированию у студента знаний, умений и навыков управления способствуют педагогический менеджмент, личностное самоуправление и две его распространены формы: тайм-менеджмент и лайф-менеджмент.

На втором этапе изучается главное условие – ректорат ВНЗ как фактор возможности делегирования части полномочий органа административного управления – органам студенческого самоуправления, и выясняется, что не все фазы управленческого цикла возможно передать студенчеству. Наиболее реально уже сегодня вовлечь органы студенческого самоуправления в планирование, организацию учебно-воспитательного процесса и включить его в мониторинг качества образования. Так, закладывается технологическое участие системы студенческого самоуправления в управлении учебно-воспитательной деятельностью в качестве постоянной обратной связи, без которой не может эффективно функционировать управление ВНЗ.

На третьем этапе освещается системность, а значит и истинность полученных результатов философского анализа. На это прямо указывает то, что саморазвертывание основания сопровождается появлением продукта, – системы студенческого самоуправления и мультипликационного эффекта в виде гомеорезу ВНЗ; анализ функционирования системы административного управления также выводит на аналогичные продукты и специфический эффект (гомеостаз), а последовательный синтез этих двух подпроцессов за алгоритмом сущность – содержание форма – критерий качества демократизации раскрывает качественно новое атрибутивное свойство ВНЗ – саморегуляцию на основе ценностно-смысловой детерминации с выходом на самовоспроизведение социальной системы.

Особое внимание уделяется системному эффекту, который проявляется в процессе интеграции самоорганизации и самоменеджмента студенчества и децентрализации власти ректоратом вуза, поскольку здесь формируется саморегуляция учебной формы на основе ценностно-смысловой детерминации поведения членов трудового коллектива, появляется пульсация социального организма вуза, формируется гомеостат как орган саморегуляции целого. Критерием этого процесса определена организационная свобода личности, которая основывается на ее организационном сознании. Более того обоснованно изложены продукты и эффекты этого явления: смысловая детерминация обеспечивает гомеорез, ценностная – гомеостаз, а совместно они порождают аутопоезис/самовоспроизводство социального организма вуза.

Ключевые слова: образование, демократизация, самоорганизация, управление, саморегуляция, делегирование полномочий, органы студенческого самоуправления, ректорат, ценностно-смысловая детерминация, учебно-воспитательный процесс.

Nevmerzhytska O. Student Self-governing in the Context of Democratization of Ukrainian Higher Education. – Manuscript.

Thesis is for candidate degree in Philosophical Sciences. Speciality – 09.00.10 – Philosophy of Education. – National Pedagogical Dragomanov University. – Kyiv, 2009.

The present thesis is devoted to the systematic analysis of the democratization process of Ukrainian higher education in conditions of building up of the students self-governing by way of identification of its place and role in the mediator process or so-called management cycle. Self-organizational students' potential is being consistently analyzed as a reason and as a precondition for delegating part of authority by the administrative body/ rector's office of the higher education institution to the level of students self-governing. This analysis is conducted under an algorithm: essence-content-form-criterion of the democratization process quality on each of these two stages. The specific attention is given to the systematic effect, emerging during the integration of the students' self-organization and self-management with decentralization of the administrative body/ rector's office authority, since here initial self-regulation is being built up on the basis of essence and content determination of the collective members behavior, and appears pulse of a new body formation within the higher education institution (HEI), a homeostasis being formed as a body of entire self-regulation. The criterion for this process is identified by organizational freedom of an individual that can ground on its organizational consciousness. At this products and effects of the event should be highlighted: the content determination ensures homeorez, value – homeostasis and both together deliver autopoezis/self-creation of the social body at the higher education institution.

Key words: education, democratisation, self-organization, management, self-regulation, delegating part of authority, students self-governing bodies, rector's office authority, essence and content determination, educational process.